

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОТРУДОВИХ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК
У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ
ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала:

здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
ОП Спеціальна освіта (Олігофренопедагогіка)
спеціалізація 016.02 Олігофренопедагогіка
Іванна ЯЛОВЕНКО

Науковий керівник: Юрій СЕРБАЛЮК,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Рецензент: Олег ОПАЛЮК,

кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри
психолого-медико-педагогічних основ
корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОТРУДОВИХ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	8
1.1. Методика формування загальнотрудо­вих вмінь і навичок в учнів.....	8
1.2. Психолого-педагогічна характеристика учнів із порушеннями розумового розвитку.....	19
1.3. Вивчення особливостей трудової діяльності учнів із порушеннями розумового розвитку у психолого-педагогічній літературі.....	27
1.4. Методи та прийоми формування трудових вмінь і навичок у дітей з порушеннями інтелекту.....	34
1.5. Формування загальнотрудо­вих вмінь і навичок у учнів з порушеннями розумового розвитку на уроках праці з використанням інформаційно-комунікативних технологій.....	38
Висновки до розділу I.....	42
РОЗДІЛ II. ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ ЗАГАЛЬНОТРУДОВИХ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК В УЧНІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ ТА ОПИС ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ДЛЯ ЇХ ФОРМУВАННЯ.....	44
2.1. Організація та зміст констатувальної частини дослідження.....	44
2.2. Аналіз експериментальних даних вивчення особливостей загальнотрудо­вих вмінь і навичок учнів з порушеннями інтелекту.....	47
2.3. Напрямки роботи з формування загальнотрудо­вих вмінь і навичок в учнів з порушеннями розумового розвитку.....	52
2.4. Реалізація міжпредметних зв'язків у формуванні загальнотрудо­вих знань, вмінь та навичок.....	60
Висновки до розділу.....	64
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у наш час особливо гостро проявляється необхідність розвитку ефективної адаптації та наступної інтеграції у суспільство дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, які характеризуються низкою особливостей: знижений рівень засвоєння і переробки інформації, низька працездатність, недоліки моторної сфери, міжособистісних відносин, недорозвиток мовленнєвої діяльності, своєрідні прояви емоційно-вольової сфери.

Актуальним напрямом корекційного навчання дітей із порушеннями розумового розвитку разом із формуванням загальноосвітніх вмінь і навичок виступає надання можливості отримати трудову підготовку. Трудова підготовка дітей з порушеннями розумового розвитку істотно відрізняється від трудової підготовки дітей із нормальним інтелектом, ці відмінності виявляються в її посиленні, для того, щоб забезпечити корекцію особливостей розвитку і підготувати випускників до діяльності на сучасному ринку праці.

Як показав аналіз літературних джерел, ідеї трудового навчання та виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку розвивались на певному історичному підґрунті, пройшли шлях трансформації та еволюції та обґрунтовано займають чільне місце у системі навчально-виховної і корекційно-розвивальної роботи закладів освіти, позитивно впливаючи на процес соціальної адаптації вихованців.

Стосовно сьогодення, то різні аспекти корекційної роботи з учнями, що мають порушення інтелектуального розвитку, у процесі їх трудового навчання розглянуті у комплексних та системних дослідженнях В. Бондаря, Г. Дульнева, І. Єременко, Г. Мерсіянової, С. Мирського, В. Синьова, О. Хохліної. Більшість досліджень стосується різних психолого-педагогічних аспектів вироблення у школярів загальнотрудових вмінь та їх складових. Є. Білевич вивчав питання підвищення рівня усвідомленості трудової діяльності через формування в учнів з порушеннями розумового розвитку причинно-

наслідкового мислення. Педагогічні аспекти розвитку активності учнів спеціальної школи на уроках ручної праці та питання реалізації профорієнтаційної роботи досліджувала К. Турчинська. У працях І. Бега, І. Єременка, А. Корнієнка, Н. Королько, В. Лубовського, С. Максименка, В. Петрової, Г. Плешканівської, В. Синьова, Н. Стадненко, О. Хохліної знаходимо фундаментальні матеріали, що різною мірою стосуються проблеми корекційної спрямованості трудової підготовки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Так, у визначенні предмета корекційно-розвивальної роботи з учнями з порушеннями розумового розвитку у процесі трудового навчання В. Бондар виходить з того, що під впливом навчання, різні види діяльності, у тому числі й трудова, поступово набувають характеру цілеспрямованої, заздалегідь спланованої та контрольованої на кожному етапі виконання.

Як показує вивчення проблеми О. Хохліною, в основу її розв'язання мають бути покладені певні теоретико-методологічні засади, серед яких основними є: системний підхід до її дослідження (В. Баудіш, В. Синьов та ін.), теорія культурно-історичного розвитку людської психіки (Л. Виготський), психологічний принцип єдності свідомості й діяльності, загальнопсихологічна теорія діяльності (О. Леонтьєв).

При навчанні дітей з порушеннями розумового розвитку інформаційно-комунікативні технології набувають актуального значення не тому, що становлять окремий предмет вивчення, а тому, що є новим засобом корекції. Завдяки збалансованому використанню інформаційно-комунікативних технологій та традиційних методів викладання навчальних дисциплін можливо досягти індивідуалізації та ефективності трудового навчання. Використання інформаційно-комунікативних технологій, як навчального компоненту, під час уроків праці стимулює у школярів із порушеннями розумового розвитку позитивну мотивацію до оволодіння загальнотрудовими вміннями.

Однак застосування інформаційно-комунікативних технологій у педагогічному процесі спеціальної школи (класу) несе у собі такі проблеми, як

для педагогів, так і для школярів: використання інформаційно-комунікативних технологій трудомістке для педагога, терміни використання комп'ютера на уроках обмежені санітарними нормами, матеріально-технічна база школи може бути недостатньою підготовленою, у педагогів може бракувати спеціальних знань та вмінь у даній сфері, методика застосування вказаних технологій потребує подальшого розвитку тощо.

Проведення аналізу наукової літератури з питань трудового навчання дітей з порушеннями розумового розвитку показало, що сьогодні обговорюються дві найбільш значущі проблеми: необхідність розширення профілів трудового навчання, оскільки рівень розвитку сучасного виробництва підвищується, тому профілі трудового навчання мають відповідати завданням соціально-трудової інтеграції та доступність вказаних технологій для дітей з порушеннями розумового розвитку. Кількість наукових розробок на цю тему невелика.

Таким чином, виявлено протиріччя між: інтенсивністю впровадження інформаційно-комунікативних технологій у сучасне життя та недостатністю вивчення їх використання у трудовому навчанні школярів з порушеннями розумового розвитку; можливостями оволодіння інформаційно-комунікативними технологіями, які мають школярі з порушеннями розумового розвитку та наявністю прийнятних для трудового навчання комп'ютерних програм різної спрямованості; потребою вдосконалювати педагогічний процес використання інформаційно-комунікативних технологій та не розробленістю методичного супроводу їх застосування у трудовому навчанні дітей з порушеннями інтелектуальної сфери.

На основі протиріч, які було виявлено, було сформульовано тему дослідження: «Формування загальнотрудових вмінь та навичок у дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями».

Об'єкт дослідження: процес формування загальнотрудових вмінь і навичок дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: процес формування загальнотрудових вмінь і навичок у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями із застосуванням інформаційно-комунікативних технологій та реалізації міжпредметних зв'язків на уроках ручної праці.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати застосування у ході уроків праці інформаційно-комунікативних технологій, спрямованих на підвищення сформованості загальнотрудових вмінь і навичок школярів з порушеннями розумового розвитку.

Гіпотеза дослідження: проведення уроків праці з використанням інформаційно-комунікативних технологій підвищить рівень загальнотрудових вмінь і навичок школярів із порушеннями розумового розвитку.

Відповідно до мети, предмету та гіпотези були визначені наступні **завдання дослідження:**

- 1) вивчити особливості трудової діяльності учнів із порушеннями розумового розвитку у психолого-педагогічній літературі;
- 2) виявити та охарактеризувати методи та прийоми формування трудових вмінь і навичок у школярів з порушеннями інтелектуального розвитку;
- 3) визначити особливості формування загальнотрудових вмінь та навичок в учнів з порушеннями розумового розвитку на уроках праці з використанням інформаційно-комунікативних технологій;
- 4) сформулювати висновки проведеного дослідження.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури з теми дослідження; аналіз програми з трудового навчання школярів із порушеннями розумового розвитку; тестування, опис, спостереження, констатувальний експеримент, узагальнення результатів.

Елементи наукової новизни дослідження: вивчено та обґрунтовано методи та прийоми трудового навчання школярів з порушеннями розумового розвитку із застосуванням інформаційно-комунікативних технологій, описано методичні особливості застосування інформаційно-комунікативних технологій на уроках праці з дітьми з порушеннями розумового розвитку.

Практична значущість отриманих результатів: розроблено рекомендації застосування інформаційно-комунікативних технологій на уроках трудового навчання школярів з порушеннями розумового розвитку, які можуть бути застосовані у педагогічній практиці вчителями праці.

База дослідження: дослідження проводилося на базі комунального закладу Львівської обласної ради "Навчально-реабілітаційний центр I-II ступенів "Світанок".

Структура роботи: дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

На основі вивчених матеріалів зроблено припущення про те, що формування вмінь (технологічних, технічних і контрольних) та навичок, які відповідають технологічній діяльності, потрібно починати з молодшого шкільного віку. При цьому дуже важлива роль належить технологічним умінням. Дитина вчиться, по-перше, переводити предметну ситуацію в розумову завдяки наочним або словесним образам і навпаки; по-друге, планувати свої дії, вибудовувати послідовність розумових і практичних операцій, що забезпечують розв'язання завдання; по-третє, пояснювати свої дії, засвоюючи спеціальну термінологію; по-четверте, оцінювати виконані дії з позиції оптимізації, естетики, економіки, соціалізації, доцільності.

Технологічну діяльність дітей можна розглядати як приклад перетворення доступних для цього предметів засобами праці (поширеними інструментами та пристосуваннями) доступними способами (вербальними, невербальними, розумовими, механічними, інформаційними).

Порушення вищої нервової діяльності, недорозвинення психічних процесів є причинами низки специфічних особливостей особистості дітей із порушеннями інтелекту. На відміну від дітей із збереженим інтелектом, дітей з порушеннями розумового розвитку характеризує вузькість уявлень про навколишній світ, примітивність інтересів, потреб та мотивів, низька активність усієї діяльності. Ці риси особистості спричиняють труднощі у формування адекватних відносин з однолітками та дорослими.

Навички навчальної діяльності в дітей із порушеннями розумового розвитку не сформовані, цілеспрямованість діяльності не розвинена, порушене планування діяльності. Діти з порушеннями інтелекту приступають до роботи без необхідного аналізу, не ставлять мету, у процесі роботи, повертаються до попередніх дій, причому можуть повторювати їх багаторазово, не зважаючи на те, що виконують інше завдання. Це зісковзування з поставленої мети виникає у разі труднощів, коли, провідними є найближчі мотиви діяльності («аби зробити»). Діти з порушеннями розумового розвитку не зіставляють отримані

результати із завданням, поставленим перед ними спочатку, а тому не можуть правильно оцінити її вирішення.

Умовами успішного формування трудового вміння (навички) є: обмеження вивчених на уроці праці прийомів трудової діяльності; посилення зовнішнього контролю зі сторони педагога на початковому етапі формування трудової навички; виконання спеціальних тренувальних вправ; навчання прийомам самоконтролю з метою виявлення допущених помилок та визначення їх причин.

Констатувальний експеримент показав, що сформованість загальнотрудових вмінь та навичок у школярів із порушеннями розумового розвитку перебуває, в основному, на низькому рівні (90%). Були виявлені труднощі наступного характеру:

1. Складнощі засвоєння теоретичного матеріалу, запам'ятовування та відтворення спеціальної термінології, назв деталей, операцій, дій тощо.

2. Школярі з порушеннями розумового розвитку не опановують у достатній мірі прийоми розумової діяльності, що дозволяють сформувати чіткий образ майбутнього результату роботи та врахувати умови необхідні для майбутньої діяльності. Діти відчують труднощі в орієнтуванні у завданні, аналізі зразка, у плануванні майбутньої роботи, порівнянні готового виробу із зразком, здійсненні самоконтролю у процесі та після закінчення роботи.

3. Складним для учнів виявляється виконання виробу за планом, представленому як у вигляді словесної інструкції, так і за технологічною картою.

4. У школярів із порушеннями інтелекту не сформоване відповідальне ставлення до своїх контрольних дій (з вмінням їх проводити на вимогу). Вони не вважають ці дії необхідними і часто працюють без зупинки доти, доки не помітять, що їх виріб значно відрізняється від зразка або стикаються з моментом, коли роботу продовжувати неможливо, виготовлення не вдалося.

Результати констатувального дослідження вказують на необхідність розвитку загальнотрудових вмінь та навичок школярів із порушеннями інтелектуального розвитку. Одним із можливих шляхів удосконалення роботи з

формування загальнотрудових вмінь та навичок і корекції недоліків розумового розвитку школярів з порушеннями інтелекту є, поряд із традиційними методами, використання інформаційно-комунікативних технологій на уроках трудового навчання.

Нові інформаційні технології, методично грамотно застосовані під час уроків з столярної справи розвивають загальнотрудові уміння і навички, стимулюють пізнавальну активність. Використання інформаційно-комунікативних технологій дозволяє, значною мірою, оптимізувати процес навчання столярній справі. Також слід сказати, що сучасні комп'ютерні програми навчального призначення за дотримання необхідних умов їх застосування надають істотну підтримку традиційним методам навчання, піднімаючи цим процес трудового навчання на якісно новий рівень.

Застосування ІКТ під час уроків столярної справи змінює роль засобів трудового навчання, у результаті змінює навчальне середовище, дозволяє збільшити обсяг інформації, яка надається учневі з порушеннями інтелекту на уроці, організовує пізнавальну діяльність, позитивно впливає на формування загальнотрудових вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки – важливий фактор удосконалення процесу навчання загалом на всіх його рівнях, оскільки сприяють реалізації основних ідей і методів педагогіки: проблемності та евристики, індуктивного і дедуктивного підходів; застосування знань у практиці; матеріальності природи знань і діалектичності дослідницьких методів.

Знання здобуті у процесі вивчення інших предметів дають змогу учневі обдумати й порівняно швидко засвоїти складніші знання і вміння. Таке підвищення рівня здатності до засвоєння й узагальнення нового навчального матеріалу забезпечує розвивальний ефект навчального здобутку учнів. Використання у шкільній практиці зв'язків, за якими здійснюється міжпредметне перенесення мисленнєвих дій та операцій, є важливою умовою розвитку учнів, тому потрібно систематично привчати дітей до застосування знань з інших предметів.

У процесі формувального експерименту була розроблена та реалізована програма навчання столярній справі із застосуванням ІКТ на уроках. У процесі реалізації програми, ми дійшли висновку, що уроки із застосуванням презентаційного та відео матеріалу мають більшу щільність, інтенсивність зміни видів діяльності, набувають нового забарвлення, проходять емоційно, виразно, в ігровій формі, що у результаті сприяє підвищенню загальнотрудових вмінь і навичок школярів із порушенням інтелекту. Діти стали краще орієнтуватися у трудовому завданні, покращилось планування майбутньої роботи, контроль власних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батышев С.Я. Трудовая подготовка школьников: Вопросы теории и методики / С. Я. Батышев. – М.: Педагогика, 1991. – 709 с.
2. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН – 1998. – 204 с.
3. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти / Н. Бібік // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 1-4.
4. Бондар В.І. Дидактика: [підруч. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів] / В.І. Бондар. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
5. Брушлинський А.В. Мислення і прогнозування / А.В. Брушлинський. – К.: Думка, 1979. – 230 с.
6. Бугаєвич І.В. Праця як навчальний предмет / І.В. Бугаєвич. – К.: Радянська школа, 1990. – 48 с.
7. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 479 с.
8. Гончаренко С. Методологічні знання як виявлення фундаменталізації професійної підготовки вчителя / С. Гончаренко, В. Кушнір, Г. Кушнір // Шлях освіти. – 2007. – № 3. – С. 2-8.
9. Державна національна програма «Освіта». Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 117 с.
10. Дідух В. Історично перший досвід організації продуктивної праці учнів / В. Дідух // Трудова підготовка в закладах освіти. – 1999. – № 3. – С. 22-47.
11. Дульнев Г.М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе. – М.: Просвещение, 1991. – 176 с.
12. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика. – К.: Вища школа, 1985. – 328 с.
13. Єременко І.Г., Мерсіянова Г.М. Навчання учнів допоміжної школи користуватися знаннями й уміннями. – К.: Радянська школа, 1981. – 136 с.
14. Еременко И.Г. Познавательные возможности учащихся вспо-

могательной школы. – К.: Радянська школа, 1972. – 130 с.

15. Жерноклеєв І.В. Підготовка майбутніх учителів технологій у країнах Північної Європи: [монографія] / І.В. Жерноклеєв. – К.: Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2012. – 275 с.

16. Забрамная С.Д. Отбор умственно отсталых детей в специальные учреждения. – М.: Просвещение, 1988. – 96 с.

17. Замский Х. С. История олигофренопедагогика. – М.: Педагогика, 1989. – 471 с.

18. Занков Л.В. Обучение и развитие. – М.: Педагогика, 1975. – 440 с.

19. Ілляшенко Т.Д., Стадненко Н.І. Аномальна дитина в школі: Навчально-методичний посібник. – К.: УСДО, 1995. – 120 с.

20. Каган М.С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа). – М.: Политиздат, 1994. – 328 с.

21. Кодлюк Я.П. Підручник для початкової школи: дидактико-методичний аспект: [навч.-метод. посіб.] / Я.П. Кодлюк. – Тернопіль, 2009. – 100 с.

22. Кондрацька Л.А. Сучасна культуротворча підготовка майбутнього вчителя мистецтва: технологічні знахідки / Л.А. Кондрацька // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського. – Вип. 35. – Київ, 2004. – С. 62-75.

23. Козленко М.О. Физическое воспитание учащихся вспомогательной школы. – К.: Радянська школа. 1987. – 125 с.

24. Коломинский Н.Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы. – К.: Радянська школа, 1998. – 87 с.

25. Корекційна спрямованість початкового навчання у спеціальній школі інтенсивної педагогічної корекції: Методичні рекомендації /Укл. Л.С. Вавіна. – К.: ІСДО, 1995. – 60 с.

26. Коррекционная роль обучения во вспомогательной школе /Под ред. Г.М. Дульнева. – М.: Педагогика, 1981. – 96 с.

27. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти,

роздуми, перспективи) / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.

28. Кузмінський А.І. Педагогіка: підручник / А.Т. Кузмінський, В.А. Омеляненко. – 2-е вид. – К.: Знання-Прес, 2004. – 297 с.

29. Лещенко М.П. Якість викладання – важливий компонент якості освітньої діяльності університету / М.П. Лещенко // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти. – К.: Гнозис, 2009. – С. 544-550.

30. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции. – Славянск: Предприниматель Маторин Б.И., 2012. – 386 с.

31. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповнене. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.

32. Максименко С.Д., Бондарь В.И., Бех И.Д. Психология формирования трудовых умений школьников: (Сравнительный анализ деятельности учащихся массовой и вспомогательной школ). – К.: Радянська школа, 1990. – 110 с.

33. Матвєєва М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: Навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2005. – 164 с.

34. Мерсиянова Г.Н. Выполнение практических заданий учащимися вспомогательной школы. – К.: Радянська школа, 1995. – 81 с.

35. Методичні рекомендації про шляхи здійснення зв'язку між трудовим навчанням та вивченням загальноосвітніх предметів в допоміжній школі. / Під ред. Матвєєвої Л.М. – К.: РУМК, 1985. – 44 с.

36. Милерян Е.А. Психология формирования общетрудовых политехнических умений. – М.: Педагогика, 1973. – 299 с.

37. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник / С.П. Миронова / – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. – 204 с.

38. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. – 164 с.
39. Мирский С.Л. Методика профессионально-трудового обучения во вспомогательной школе. – М.: Просвещение, 1980. – 184 с.
40. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – Санкт-Петербург: Питер, 1999. – 416 с.
41. Рекомендації до планування і проведення уроків ручної праці в допоміжній школі /Під ред. Білевич Є.О. – К.: РУМК, 1985. – 70 с.
42. Рожнів Я.А. Методика трудового обучения с практикумом в учебных мастерских. – М.: Просвещение, – 2008. – 240 с.
43. Романенко О.В. Экспериментальное исследование умственной работоспособности учащихся вспомогательной школы //Дефектология. – 1990. – №1. – С. 21-28.
44. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів пед. ф-ту / О.Я. Савченко. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.
45. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С.О. Сисоєва. – К.: Полиграфкнига, 2006. – 406 с.
46. Синев В.Н. Коррекционная направленность учебно-воспитательного процесса вспомогательной школы //Введение в историю олигофренопедагогики /Под ред. А.И. Капустина. – Донецк: Лебедь, 1986. – С. 10-20.
47. Синьов В.М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії. – К.: «МП Леся», 2010. – 779 с.
48. Скотинянський П.Г., Корнійчук О.Г., Білаш П.К. Методика трудового навчання в початкових класах. – К.: Радянська школа, 2002. – 224с.
49. Стадненко Н.М. Особенности мышления учащихся вспомогательной школы. – К.: Радянська школа, 1988. – 144 с.
50. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології /За ред. Н.М. Стадненко. – Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. –

200 с.

51. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. Т.2. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – 461 с.

52. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2004. – 348 с.

53. Тарасун В.В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку. Монографія. – К.: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – 392 с.

54. Тарасун В.В. Морфофункціональна готовність до шкільного навчання дітей з особливостями в розвитку. Монографія. – К.: Вид-во НПУ ім.М.П. Драгоманова, 2008. – 299 с.

55. Трудове навчання : програма для загальноосвітніх навчальних закладів: 1-4 класи // Початкова школа. – 2012. – № 4. – 54 с.

56. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. – К.: Педагогічна думка, 2000. – 286 с.

57. Хохліна О.П. Мерсіянова Г.М. Програма з ручної праці для допоміжної школи. – К.: НДІ спеціальної педагогіки АПН України, 2005. – 68 с.

58. Шутяк В.Г. Методика трудового навчання в початкових класах / В.Г. Шутяк. – Рівне: РДГУ, 2001. – 382 с.